

Wederkerigheid

Auteur(s):

Dik Wolfson

De auteur is emeritus hoogleraar economie. dewolfson@xs4all.nl**Verschenen in:**

ESB, 90e jaargang, nr. 4451, pagina 27, 28 januari 2005

Rubriek:

Prikkel

Trefwoord(en):

Mijn favoriete Amerikaanse conservatief is Buchanan. Niet Pat - dat is een enge man - maar James, die de Nobelprijs economie won in 1986. Kijk even naar het volgende citaat: "*The individual is simultaneously a demander and supplier, a buyer and seller. In social arrangements, the person may be both a care giver and care receiver, a lover and a beloved, a gift taker and gift giver, a friend and a befriended. By comparison, in law and in politics such reciprocity need not be present*" (Buchanan & Congleton, 1998).

We wisten natuurlijk wel dat wederkerigheid een essentieel kenmerk is van sociale relaties en een bron van identificatie en vertrouwen. Het gaat hier om die laatste zin: waarom weten het bestuursrecht en de politiek niet op die kennelijke behoefte in te spelen? Schuilt daar misschien het antwoord op de vraag waarom zoveel mensen de politiek wantrouwen en Maurice de Hond zo'n goede sier maakt met z'n veenbranden?

Wederkerigheid is een belangrijk informatiemechanisme. In de supermarkt geeft het koopgedrag een indruk van wat mensen waarderen. Waarom winkelt de overheid van ons belastinggeld, zonder zich rechtstreeks te informeren over de dringendheid van onze behoeften? Kan dat niet meer in overleg, in maatwerk, waarbij ook wij ons dan committeren aan een individuele inzet om prudent gebruik te maken van voorzieningen?

Na de Tweede Wereldoorlog krijgt de verzorgingsstaat in snel tempo zijn beslag. Bestaanszekerheid emancipeert van een diaconale gunst tot een geborgd recht. Gunsten bezwaren en rechten bevrijden; dat is het goede nieuws. Maar het gaat niet goed met de uitvoering. Het bestuursrecht categoriseert rechten rond aanvankelijk nog representatieve inkomenspolitieke bakens als de kostwinner, de modale man en de familie Doorsnee, maar weet vage verplichtingen om het beroep op voorzieningen tot het noodzakelijke te beperken, geen vorm te geven. De rechten zijn afdwingbaar voor de rechter en de uitvoerders ontwijken de confrontatie. Zolang de groei afwenteling van verantwoordelijkheden accommodeert, kabbelt dat zo voort.

Vanaf de jaren zeventig gaat het mis. Niet alleen met de groei, maar ook met de doeltreffendheid en de legitimiteit van het beleid. Burgers emanciperen van volgzaam onderdanen tot anonieme individualisten. Inkomenspolitieke bakens vervagen in pluriformiteit en het oneigenlijk gebruik neemt toe. De politiek reageert met een steeds fijnmaziger specificatie van rechten, met als gevolg dat verschillen binnen doelgroepen al gauw groter worden dan die daartussen. Dat is niet geloofwaardig. Tegelijkertijd begint het zwaartepunt van de politiek zich te verplaatsen van de representatieve democratie naar arena's van *stakeholders*, waar de buit naar de grootste bek gaat. Het openbaar bestuur bedient client-les, maar weet die niet te binden. Wie zonder knokploeg achterblijft, raakt 'maatschappelijk teleurgesteld' en wordt een speelbal voor populistten.

Zo raken politiek en burger elkaar kwijt. Wantrouwen alom. De kiezer zweeft. Kabinetten komen tot dusver nog niet veel verder dan symptoombestrijding. Ze buigen wat om, laten daarbij de 'goeden' met de 'kwaden' lijden, en vluchten in *management by speech*, met een beroep op burgerzin en participatie ('meedoen').

De oplossing ligt in de bindende kracht van wederkerigheid. Breng die terug op het individuele vlak. Combineer de 'sterke punten' van overheid en markt in *transactie*, in wederkerigheid, binding en rekenschap. Laat partijen in *quid pro quo* duidelijk maken wat ze willen, kunnen en moeten. Ontwikkel een transactiestaat die rechten borgt, kosten daarvan hoofdelijk omslaat, maar de *toegankelijkheid* tot die rechten in maatwerk bindt aan inspanningsverplichtingen - over en weer - omtrent individuele tegenprestaties. Gelijk oversteken doet alle belanghebbenden prijsgeven wat hun beweegt, door de hele kolom van beleid en uitvoering heen. 'There is no preference like revealed preference'. Het zichtbaar maken daarvan is een belangrijke voorwaarde voor het herstel van onderling vertrouwen en het afstemmen van het aanbod op de werkelijke vraag. Laat uitvoerders bij afspraken omtrent verplichtingen van burgers in redelijkheid rekening houden met verschillen in kennen en kunnen, maar laat wie zonder reden in gebreke blijft, zijn recht verspelen. Houd - omgekeerd - ook overheden en andere 'bazen' (werkgevers, cafébazen uit Volendam) aan hun plichten. Breek de bureaucratie open door het speelveld te verbreden met private uitvoerders die onderling concurreren om de gunst van de burger. De laatste jaren is een begin gemaakt met deze aanpak, onder andere in de wao en de bijstand. De transactiekosten van een individuele gevalshandeling gaan daar omhoog, maar per saldo zijn de resultaten frappant: de instroom daalt in weerwil van een zwakke conjunctuur. Denk voor verdere toepassingen - verticaal - aan het bieden van ruimte aan professionals om binnen politiek gestelde randvoorwaarden 'hun ding' te doen, in ruil voor een zodanige terugkoppeling van informatie dat de betrokken minister zijn verantwoordelijkheid (weer) kan dragen. Of denk - horizontaal - aan transacties die greep geven op de relatie tussen overheidsdiensten onderling of tussen lagere overheden en woningcorporaties. Zo zijn er talloze voorbeelden te noemen. Transactie herstelt evenwichten die in bureaucratie of in vrijblijvendheid verloren zijn gegaan (Wolfson, te verschijnen). De samenleving is niet maakbaar, maar wederkerigheid maakt haar wel beter houdbaar.

Literatuur

Buchanan, J.M. & Congleton, R.P. (1998) *Politics by Principle, not Interest*. Cambridge; University Press, 3.

Wolfson, D.J. (2005) *Transactie als bestuurlijke vernieuwing*. wrv-Verkenningen, Den Haag (te verschijnen in april 2005).
